

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Підручник

За редакцією доктора юридичних наук,
доктора філософії (Велика Британія),
професора ім. Жана Моне,
професора кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Києво-Могилянська Академія»
Р. А. Петрова

Видання дев'яте, змінене і доповнене

Харків
«Право»
2019

Рекомендовано вченою радою Національного університету
«Києво-Могилянська Академія»
(ухвала вченої ради НАУКМА (засідання 56, п. 1) від 16.06.2016 р.)

Рецензенти:

Муравйов В. І. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного приватного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Яковюк І. В. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Колектив авторів:

Бондар Л. О. – тема 14; *Бредова Г. В.* – тема 2 (п. 2.4 – у співавт. з Петровим Р. А.); *Вакуленко А. О.* – теми 4 (п. 4.1 – у співавт. з Головка-Гавришевою О. І.), 5, 7, 8 (п. 5.1 – у співавт. з Довгань Г. В., п. 8.1–8.3 – у співавт. з Петровим Р. А.); *Головка-Гавришева О. І.* (п. 4.1 – у співавт. з Вакуленко А. О.); *Комарова Т. В.* – тема 3 (у співавт. з Петровим Р. А.); *Довгань Г. В.* – (п. 5.1 – у співавт. з Вакуленко А. О.); *Анакіна Т. М.* – теми 6 (пп. 6.1, 6.3, 6.6 – у співавт. з Анцуповою Т. О.), 18 (пп. 18.3–18.5 – у співавт. з Петровим Р. А.); *Анципова Т. О.* (пп. 6.1, 6.3, 6.6 – у співавт. з Анакіною Т. М.), *Смирнова К. В.* – тема 12; *Кормич Б. А.* – теми 10, 11; *Опейда З. Й.* – тема 16; *Петров Р. А.* – теми 1, 2 (п. 2.4 – у співавт. з Бредовою Г. В.), 3 (у співавт. з Комаровою Т. В.), 8 (пп. 8.1–8.3 – у співавт. з Вакуленко А. О.), 17 (п. 17.2. – у співавт. з Ван Елсуwege П., п. 17.5. – у співавт. з Ван дер Лу Г.), 18 (пп. 18.3–18.5 – у співавт. з Анакіною Т. М.); *Федорчук Д. Е.* – теми 9, 13; *Ханик-Посполітак Р. Ю.* – тема 15; *Ван Елсуwege П.* – тема 17 (п. 17.2. – у співавт. з Петровим Р. А.); *Ван дер Лу Г.* – тема 17 (п. 17.5. – у співавт. з Петровим Р. А.)

Голова авторського колективу та відповідальний редактор *Р. А. Петров* – доктор юридичних наук, професор, доктор філософії (Велика Британія), професор ім. Жана Моне, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Києво-Могилянська Академія»

Обкладинка – *Heinrich Bünting*, Die ganze Welt in einem Kleberblat, in Itinerarium Sacrae Scripturae, 1581

Право Європейського Союзу : підручник / [Р. А. Петров (кер. авт. кол.), П68 А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. та ін.] ; за ред. Р. А. Петрова. – Вид. 9-те, змінене і допов. – Харків : Право, 2019. – 442 с.

ISBN 978-966-937-748-7

Підручник «Право Європейського Союзу» розрахований на студентів, які тільки починають вивчати цю дисципліну. У ньому стисло й доступно викладені найбільш важливі питання права ЄС. У підручнику віддається перевага вивченню інститутів ЄС, правової системи ЄС, правового регулювання Внутрішнього ринку ЄС, його окремих політик (наприклад, економічний та валютний союз, захист споживачів, конкурентне право та інші) та співробітництва між Україною і ЄС. Також у підручнику розглядаються питання захисту прав людини в ЄС, їх співвідношення з правом ЄС та висловлюються думки щодо можливих перспектив включення європейських конвенцій з прав людини до правової системи ЄС.

Підручник висвітлює обсяг і зміст Угоди про асоціацію між Україною і ЄС, її вплив на правову систему України. Буде корисний як для студентів, так і для всіх, хто цікавиться питаннями європейської інтеграції.

УДК 341.17:061.1ЄС(075)

© Петров Р. А., Вакуленко А. О.,
Ван Елсуwege П., 2019

ISBN 978-966-937-748-7

© Оформлення. Видавництво «Право», 2019

ПЕРЕДМОВА

Європейський Союз (ЄС) є унікальним міжнародним утворенням, яке становить яскравий приклад успішного політичного та правового співробітництва та економічної інтеграції. 13 грудня 2007 р. у м. Лісабон (Португалія) главами держав-членів ЄС було підписано Договір про Реформи, так званий Лісабонський Договір, який значно підвищує демократичність та ефективність функціонування інститутів ЄС. Цей Договір наділяє ЄС, до якого входить 28 держав-членів, міжнародною правосуб'єктністю та значно спрощує правову систему ЄС. 1 грудня 2009 р. Лісабонський Договір набрав чинності.

ЄС – один з найбільших зовнішньоекономічних та політичних партнерів України, правову основу відносин з яким з 2014 р. становить Угода про асоціацію, яка передбачає функціонування глибокої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між ЄС та Україною. Як наслідок цього – очікується поживлення політичного та економічного співробітництва, а також транспозиція значного об'єма *acquis* ЄС в правову систему України.

Наша країна неодноразово висловлювала свою зацікавленість щодо вступу до ЄС. Пріоритет України у цьому зв'язку – асоціація з ЄС, а згодом – і повне членство в ЄС, що знайшло своє підтвердження у численних нормативних документах та політичних заявах, які, зокрема, інтеграцію України до ЄС визначають однією зі стратегічних цілей розвитку держави. Ось чому вивчення права ЄС в Україні набуває не тільки теоретичного, а й практичного значення.

Глибокі економічні, політичні та правові реформи, що здійснюються в Україні у зв'язку з необхідністю формування демократичної правової держави, потребують посилення ролі наукових досліджень та викладання європейських студій у вищих навчальних закладах України. Необхідно не тільки удосконалити систему вищої освіти, а й запровадити міждисциплінарні методи наукового дослідження відповідно до сучасного глобального світогляду на процес європейської інтеграції.

Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Національний університет «Одеська юридична академія»,

Донецький національний університет імені Василя Стуса та деякі інші вищі навчальні заклади були одними з перших, що запровадили навчальні курси з права ЄС та звернулися за допомогою до провідних навчальних і дослідницьких установ Європи. Світова асоціація європейських студій (European Community Studies Association – World) підтримала створення Української асоціації європейських студій і розпочала довгострокове партнерство з нею. Проведено багато зустрічей, семінарів, конференцій, розроблено та впроваджено нові курси з європейських студій у вищих навчальних закладах України. Одним з найважливіших результатів плідної співпраці є цей підручник, підготовлений колективом експертів з різних вищих юридичних закладів України, у яких активно проводяться наукові дослідження та викладаються навчальні дисципліни з права ЄС.

Підручник «Право Європейського Союзу» – це одне з перших в Україні видань з права ЄС, підготовлене на новій концептуальній основі, в якому враховуються право й інтереси України як європейської держави.

В цьому підручнику в стислій й чіткій формі розглядаються найбільш важливі питання права ЄС. Однак автори підручника не ставили завдання щодо огляду правового регулювання усіх сфер діяльності ЄС. Саме тому, у підручнику надається перевага вивченню правового регулювання діяльності Внутрішнього ринку ЄС, його окремих політик (наприклад, економічний та валютний союз, захист споживачів, конкурентне право та інші) та співробітництву між Україною і ЄС. Підручник висвітлює також питання гармонізації законодавства України із законодавством ЄС відповідно до чинного законодавства України та ЄС та обсягу і змісту Угоди про асоціацію між Україною і ЄС. Необхідно відзначити також, що в підручнику розглядаються питання захисту прав людини в ЄС, їх співвідношення з правом ЄС та висловлюються думки щодо можливих перспектив включення європейських конвенцій з прав людини до правової системи ЄС. Більше того, цей підручник торкається правової системи України у зв'язку з набранням чинності у вересні 2017 р. Угоди про асоціацію між Україною і ЄС.

У висвітленні окремих проблем автори спробували відійти від звичайних засобів подання матеріалу і висловили свою точку зору, завдяки чому книга може бути цікавою не лише студентам, а й фахівцям у цій галузі. Разом з тим викладений матеріал ілюструється оригінальними схемами та підтверджується конкретними та вдало відібраними прикладами із права ЄС та практики Суду Правосуддя ЄС, що підвищує наочність та полегшує опанування тексту студентами.

Без сумніву, підручник є дуже корисним не тільки для студентів та викладачів, а також для експертів, які займаються проблемами узгодження законодавства України з правом ЄС.

Передмова

Цей підручник присвячується світлій пам'яті провідного українського вченого, завідувача кафедри права ЄС та порівняльного правознавства Національного університету «Одеська юридична академія», доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Олександра Костянтиновича Вишнякова.

*Р. А. Петров,
Голова авторського колективу*

ПЕРЕЛІК АБРЕВІАТУР

АВС	– Альтернативне вирішення спорів
АКТ	– Країни Азії, Карибського басейну та Тихого океану
ВМО	– Всесвітня Митна Організація
ГАТТ	– Генеральна угода з тарифів і торгівлі
ГВЗВТ	– Глибока і всеосяжна зона вільної торгівлі
ГМО	– генетично модифіковані організми
ГТП	– Режим генералізованих тарифних преференцій
ЄАВТ	– Європейська Асоціація Вільної Торгівлі
ЄВСис	– Європейська Валютна Система
ЄЄА	– Єдиний Європейський Акт
ЄЕС	– Європейське Економічне Співтовариство
ЄЕП	– Європейський Економічний Простір
ЕнС	– Енергетичне співтовариство
ЄС	– Європейський Союз
ЄСВС	– Європейське Співтовариство вугілля та сталі
ЄКПЛ	– Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
ЄПС	– Європейська політика сусідства
ЄСПЛ	– Європейський суд з прав людини
ЄСЦБ	– Європейська Система Центральних Банків
ЄЦБ	– Європейський Центральний Банк
Євроатом	– Європейське Співтовариство з атомної енергії
ЕВС	– Економічний та Валютний Союз
ЕКЮ	– Європейська грошова одиниця
ЗВТ	– Зона вільної торгівлі
ІК	– Імплементацийний кодекс
КЄЕС	– Комітет Європейського Економічного Співробітництва
КН	– Комбінована Номенклатура
МКС	– Митний кодекс ЄС
МОП	– Міжнародна організація праці
МТО	– Міжнародна Торговельна Організація
НРЕ	– Країни з неринковою економікою
ООН	– Організація Об'єднаних Націй
ПВЗВТ	– Поглиблена та всеосяжна зона вільної торгівлі
РМС	– Рада митного співробітництва
СБЮ	– Співробітництво в галузі свободи, безпеки і юстиції
СМТ	– Спільний митний тариф

СЗПБ	– Спільна зовнішня політика і політика безпеки
СОТ	– Світова Організація Торгівлі
СП	– Східне Партнерство
СПЄС	– Суд Правосуддя Європейського Союзу
СФЗ	– Санітарні та фітосанітарні заходи
ТБТ	– Технічні бар'єри у торгівлі
УА	– Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом
УПС	– Угода про партнерство та співробітництво
ЕСJ	– European Court of Justice
ЕСR	– European Court Reports
ЕСUSG	– European Customs Union Study Group
СMLR	– Common Market Law Reports
GATT	– General Agreement on Trade and Tariffs
O. J.	– Official Journal of the European Communities
TARIC	– Integrated Tariff of the European Union

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Анакіна Т. М. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри права ЄС Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого;

Анищупова Т. О. – доктор юридичних наук, суддя Верховного Суду України;

Бредова Г. В. – незалежний експерт з права ЄС;

Бондар Л. О. – кандидат юридичних наук, юрист юридичної фірми «Інтер-юріс ЛТД»;

Ван дер Лу І. – доктор права, науковий дослідник Лювєнського університету (Бельгія);

Ван Елсувеге П. – доктор права, професор права ЄС Гентського університету (Бельгія);

Вакулєнко А. О. – доктор філософії (Велика Британія), магістр міжнародного права, викладач правничого факультету Бермінгемського університету (Велика Британія);

Головка-Гавришева О. І. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри європейського права Львівського Національного університету ім. Івана Франка;

Довгань Г. В. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри інтелектуальної власності, інформаційного та корпоративного прав Львівського Національного університету ім. Івана Франка;

Комарова Т. В. – доктор юридичних наук, доцент кафедри права ЄС Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого;

Кормич Б. А. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри морського та митного права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Петров Р. А. – доктор юридичних наук, професор, доктор філософії (Велика Британія), професор ім. Жана Моне, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Києво-Могилянська академія»;

Смирнова К. В. – доктор юридичних наук, професор кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Федорчук Д. Е. – кандидат юридичних наук, магістр міжнародного права (США), доцент, начальник юридичного управління Антимонопольного комітету України, доцент кафедри приватного права Національного університету «Києво-Могилянська академія»;

Ханик-Посполітак Р. Ю. – кандидат юридичних наук, завідувач кафедри приватного права Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Частина 1

ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПРИНЦИПИ, СИСТЕМА, ДЖЕРЕЛА

Тема 1

ІСТОРІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ. ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ. НАДДЕРЖАВНІ ТА МІЖДЕРЖАВНІ ФОРМИ СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ- ЧЛЕНІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

§ 1.1. Передумови європейської інтеграції

Промова Вінстона Черчилля (1946 р.). У своїй промові в Цюріхському університеті прем'єр-міністр Великої Британії Вінстон Черчилль закликав до створення Сполучених Штатів Європи. Першим кроком на шляху до об'єднаної Європи мало стати партнерство Франції, Великої Британії та Німеччини. Хоча пропозиція Черчилля так і не була реалізована, саме вона стала першою передумовою появи Європейського Союзу.

Заснування Ради Європи (1949 р.). Засновниками цієї міждержавної політичної організації були Бельгія, Велика Британія, Данія, Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Франція та Швеція (на сьогодні її членами є 47 держав). Головними керівними органами цьо-

го об'єднання є Комітет ЄС і Парламентська Асамблея. Штаб-квартира Ради Європи розташована в м. Страсбурзі (Франція). Раду Європи засновано з метою захисту прав людини та верховенства права; зміцнення та розширення демократії й співробітництва на всьому континенті; створення єдиних стандартів суспільної та законотворчої практики держав-членів; підвищення європейської самосвідомості, що базується на загальноєвропейських цінностях різних культур.

План Робера Шумана (1950 р.). Міністр закордонних справ Франції Робер Шуман проголосив, що об'єднання Європи є головною передумовою миру та стабільності у світі, і воно потребує передусім припинення тривалої ворожнечі між Францією та Німеччиною. У зв'язку з цим він запропонував створити франко-німецьке співтовариство вугілля та сталі, до якого зможуть приєднатися інші європейські держави.

■ § 1.2. Створення Європейських Співтовариств

Договір про Європейське Співтовариство вугілля і сталі (1951 р.). Так план Р. Шумана призвів до появи Договору про Європейське Співтовариство вугілля і сталі. Державами-засновницями цього Співтовариства стали Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Франція.

Договір передбачав формування спільного ринку в сфері вугільної та сталеливарної промисловості. Несумісними із спільним ринком визнавалися імпорتنі та експортні збори і мита, інші дії, що мали еквівалентний ефект, а також кількісні обмеження на рух товарів. Заборонялась дискримінація щодо виробників, покупців і споживачів. Договір установив, що Співтовариство є юридичною особою і створює спеціальні інститути: Вищий керівний орган, Спеціальну Раду ЄС, Загальну асамблею та Суд.

Договір про Європейське Економічне Співтовариство (Договір про Співтовариство) та Договір про Європейське Співтовариство з атомної енергії (Договір про Євроатом 1957 р.). Головною метою Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) є «створення спільного ринку та координація економічної політики держав-членів, розвиток економіки, посилення стабільності, послідовне підвищення життєвого

рівня та зближення держав-членів» (ст. 2 Договору про Співтовариство). Це досягається шляхом зниження митних зборів та квот на експорт й імпорт товарів у межах Співтовариства, введення спільних митних тарифів і спільної економічної політики щодо третіх країн, усунення серед держав-членів ЄС перешкод пересування осіб, руху послуг і капіталу, забезпечення вільної конкуренції на спільному ринку, прийняття спільної сільськогосподарської та транспортної політики, поступове наближення національних законодавств держав-членів, а також їх економічної, валютної, фіскальної та соціальної політики. Договір закріпив принцип субсидіарності, а також заборонив дискримінацію юридичних і фізичних осіб на підставі їх зв'язку з тією чи іншою державою-членом (тобто громадянства, реєстрації тощо). Договір про створення Співтовариства встановив майже таку ж інституційну структуру Співтовариства, що й в Європейському Співтоваристві вугілля і сталі.

Метою Євроатому є підвищення життєвого рівня в державах-членах і розвиток взаємообміну з іншими країнами шляхом створення необхідних умов для розвитку атомної промисловості (ст. 1 Договору про Євроатом). Для досягнення цієї мети Євроатом повинен: розвивати дослідницьку роботу та поширювати технічні знання, розробляти єдині норми безпеки для захисту здоров'я робітників своїх атомних підприємств і всього населення, спрощувати інвестиційний режим та заохочувати ініціативу підприємств,

створювати умови для проведення фундаментальних досліджень у галузі атомної енергетики, стежити за регулярним і справедливим постачанням для споживачів Співтовариства ядерного палива та руди.

Створення Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ) (1960 р.). Велика Британія не була готова до обмеження свого державного суверенітету настільки, щоб приєднатися до Договору про Співтовариство. Натомість вона запропонувала створити зону вільної торгівлі в Європі, де не було б внутрішніх тарифних бар'єрів, проте питання про торгівлю з державами, які не входять до цієї зони, вирішувалось кожною державою самостійно.

ЄАВТ було засновано Австрією, Великою Британією, Данією, Ірландією, Норвегією, Португалією та Швецією.

Велика Британія, Данія, Норвегія та Ірландія подали заявки на вступ до ЄЕС (1961 р.).

Норвегія подає заявку на вступ до ЄЕС (1962 р.).